

Over republikeinse veelheid en democratisch enkelvoud

Tussen 1770 en 1820 zijn er ingrijpende verschuivingen tot stand gekomen binnen de sociale en politieke verhoudingen in Nederland. In die periode vonden de patriotse revolutie van de jaren 1780 en de Bataafse omwenteling van 1794 plaats. Deze brachten een nieuwe ordening van de samenleving teweeg, die de grondslag heeft gelegd voor onze hedendaagse maatschappij.

In het nieuwe boek van Maarten Prak over de sociale veranderingen in het Revolutietijdvak gebruikt hij de stad Den Bosch als model voor deze ontwikkelingen, die zich behalve in Nederland overigens ook elders in Europa voordeden. Hij legt hierbij de nadruk op de politieke en culturele aspecten van de omwentelingen, die hij in de eerste plaats beschouwt als een binnenlandse aangelegenheid, met hier en daar belangrijke Franse revolutionaire inmengingen.

Prak onderzocht eerst hoe de sociale structuur van Den Bosch was opgebouwd tijdens het Ancien Régime. Dit deed hij aan de hand van een aantal corporatieve instellingen. Corporatieve instellingen waren onder andere het stedelijk poorterschap, de gilden, de schutterijen en verschillende sociale instituties. Ze genoten door hun exclusieve lidmaatschapsrechten en eigen bronnen van inkomsten een grote mate van onafhankelijkheid. Belangrijk was dat de leden het recht hadden om zich via deze instellingen op te werpen als woordvoerders van de hele stedelijke gemeenschap en op die manier inspraak verkregen in het stadsbestuur.

Gezamenlijk vormden zij een corporatief georganiseerde gemeenschap, met specifieke economische, politieke en culturele eigenschappen. Hierdoor ontstond er een karakteristiek sociaal systeem, dat door de schrijver wordt aangeduid met de term 'corporatisme'. Door het corporatisme in Den Bosch te analyseren geeft hij ons een levendig beeld van het maatschappelijk gedrag van de Bosschenaren, hun conflicten, hun opvattingen en hun politieke wensen.

De Bossche patriotten kwamen voort uit het corporatisme. Vanuit die positie ageerden zij tegen de centralisatiepolitiek van Willem V en zijn hof. Het stadhoudelijk patronagestelsel tastte de eeuwenoude privileges van de corporatieve instellingen aan, waardoor het corporatief-sociale systeem dreigde ineen te storten en daarmee de stedelijke onafhankelijkheid in gevaar bracht. Kritiek op het stadsbestuur betekende voortaan meteen ook oppositie tegen de staat.

De stemming werd steeds grimmiger. In 1785 sloten de patriotten zich aan bij het nationale netwerk van hervormingsgezinden. Er werd een gewapende burgerwacht geformeerd en via een petitiegeenootschap dienden zij keer op keer rekesen in om hun bezwaren te uiten.

Onrust en schermutselingen met orangisten, meestal afkomstig uit de lagere sociale lagen, deden de spanningen hand over hand toenemen. Omdat de burgerwachten een grote bedreiging voor de nationale orde vormden, besloot de Raad van State in 1787 dat er geen schutterskorpse meer zonder toestemming van de nationale overheid mochten exerceren. Ook al een aantasting van een oud recht. De burgerwacht werd ontwapend en uiteindelijk wist het nationale leger het verzet van de patriotten te breken.

Het was een schijnoverwinning van het stadhoudelijk bewind, want de kiem was nu gelegd voor een democratische beweging, die uiteindelijk met behulp van Frankrijk in 1794-95 een nieuwe omwenteling bewerkstelligde. De politieke verhoudingen waren echter wel voorgoed verschoven ten gunste van het centralisme en de Franse revolutionaire regering was geenszins van plan dit proces te stoppen. Nederland kreeg in 1798 een grondwet. In naam van Vrijheid en Gelijkheid werden privileges die bepaalde bevolkingsgroepen

bevoordeelden, afgeschaft. Er kwam algemeen kiesrecht en er werd een nationaal burgerschap gecreëerd, wat het poorterschap overbodig maakte. In de daarop volgende jaren werden de gilden afgeschaft in het kader van het recht op vrije beroepsuitoefening. Er werd een nationaal belastingstelsel ingevoerd, de armenzorg werd volgens Frans model gecentraliseerd en de schutterij moest het slagveld ruimen voor een nationaal leger op grond van burgerdienstplicht.

Het spreekt vanzelf dat deze maatregelen stuk voor stuk een vernietiging van de corporatieve instellingen betekenden. De grondwet hield het stedelijk burgerrecht langzaam uit. De steden verloren geleidelijk aan hun zelfstandigheid. Omdat de nationale overheid ook nog te kampen had met financiële problemen zag zij zich gedwongen steeds meer lokale zaken te reguleren en te controleren. De stedelijke besturen konden geen uitgaven meer doen of heffingen invoeren zonder toestemming van Den Haag. Bovendien werd de macht van de lokale autoriteiten nog aanzienlijk verzwakt door de installatie van een provinciaal bestuur. Het logische gevolg was dat het corporatieve systeem, dat eeuwenlang zo vanzelfsprekend was geweest en dat een beslissende invloed had gehad op de inrichting van de samenleving en het daaruit voortkomend maatschappelijk handelen, zijn betekenis had verloren. Er ontstond nieuwe maatschappelijke ordening, waarin het begrip natie vorm kreeg.

Gedetailleerd beschrijft Maarten Prak hoe de diverse corporatieve instellingen van Den Bosch inspeelden op alle onvermijdelijke ontwikkelingen. Hij vergelijkt dit zoveel mogelijk met wat er elders gebeurde. Het resultaat is een interessant boek over een cruciaal tijdperk.

Maarten Prak, *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud. Sociale verandering in het Revolutietijdvak, 's-Hertogenbosch 1770-1820* (Nijmegen, Uitgeverij Sun, 1999).

* Drs. Rose Marie Schenkels is historica en maakt deel uit van de recensiegroep van Prof. Van Winter.



In de optocht die in 1795 werd gehouden na de installatie van de municipaliteit werd dit draagbord met de vrijheidsmuts meegevoerd. Het bord is ontworpen door Quirinus van Amelsvoort en bevindt zich in het Noord-Brabants Museum. (Foto: Stadsarchief)